LIMBAJUL POETIC LA G. IVĂNESCU ŞI DUMITRU IRIMIA

DIANA STOICA*

Definirea limbajului poetic presupune o cunoaştere profundă a limbii şi, implicit, o pătrundere în mecanisme care au generat dezvoltarea limbii poetice. În acest context, se impune ca subiect de discuţie stabilirea principiilor formării şi funcţionării limbii poetice, în condiţiile în care aceasta se dezvoltă în interiorul sistemului limbii, limba fiind atât spaţiu al comunicării lingvistice, cât şi spaţiu al comunicării estetice.

Demersul nostru îşi propune să analizeze limbajul poetic în viziunea a doi mari lingvişti ieşeni, G. Ivănescu şi Dumitru Irimia.

(1) Vom porni de la concepţia lui G. Ivănescu asupra limbajului poetic analizat sub influenţa stilisticii clasice. De asemenea, vom avea în vedere o analiză din perspectiva raportului limbă poetică – limbă literară, urmărind

(2) în ce măsură limbajul poetic este sau nu deviere de la norma lingvistică,

(3) relevantă fiind, în constituirea semnificaţiilor poetice, funcţia autoreferenţială a acestuia.

(4) În această direcţie, vom aborda şi problema caracterului indiviual/colectiv al limbajului poetic.

În studiile dedicate limbii artistice, G. Ivănescu ia în discuţie problema limbajului poetic care, aşa cum afirmă lingvistul, se naşte din trei surse ale limbii: limba veche, limba populară şi neologismele. Valoarea poetică este dată însă de întrebuinţarea rară, neobişnuită, a unor cuvinte şi forme aparţinând acestor variante ale limbii (Ivănescu 1989: 168) care, prin aceasta, eliberează limbajul de tot ceea ce este convenţional, actualizând o serie de semnificaţii posibile, guvernate de funcţia estetică care legitimează limbajul poetic.

1. În raportul limbă literară – limbă poetică, transformările din interiorul limbajului poetic sau mai precis faptele de limbă care variază de la un scriitor la altul, de la o epocă la alta, se referă la dezvoltarea limbii literare în general, necesitând o analiză prin comparaţie cu stadiul de limbă al fiecărui scriitor şi, în acelaşi timp, o încadrare în epocă a acestuia. De aceea, afirmă Ivănescu, este

* Colegiul Naţional „Gheorghe Roşca Codreanu", Bârlad, str. Nicolae Bălcescu, nr. 11, România.

ALIL, t. LIII, 2013, Bucureşti, p. 371–376

BDD-A1189 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:57:54 UTC)

necesar „să se facă distincție între ceea ce era norma limbii de comunicare în epoca respectivă și la scriitorul respectiv și ceea ce era la același scriitor fapt de limbă cu valoare artistică" (*ibidem*: 186). În această ordine de idei, lingvistul își fundamentează analiza despre limba poetică pornind de la stilistica clasică a Antichității grecești, căci, în opinia sa, aceasta este „baza oricărei teorii despre stilul scriitorilor", în sensul în care „există câteva legi universale ale artei, ale literaturii, ale stilului, legi cărora se supune orice poet" (*ibidem*: 236). În viziunea sa, faptele de limbă se grupează în trei mari categorii: stilul înalt sau solemn, stilul banal sau normal, uzual, și stilul vulgar sau ironic, satiric. Stilul specific poeziei este cel înalt. Poezia poate însă împrumuta și din celelalte stiluri, astfel că fapte de limbă care exprimă conținuturi vulgare, argotice sunt înglobate în poezia lirică, fiind un „mijloc fundamental al diversificării limbii ei de limba literară normală" (*ibidem*: 155). Termenii căpătă funcție estetică în interiorul limbajului poetic, însă întrebuințarea lor cu valoare artistică este doar apanajul poeziei: acela de a dezmărgini granițele impuse de limba literară. În acest sens, Ivănescu recunoaște meritul lui Eminescu de a se detașa de înaintași, având „un rol imens, cel mai important, în creșterea valorilor estetice ale limbii române" (*ibidem*: 193), observând că opera lui Eminescu reflectă, în acel moment, limba sub toate aspectele ei vechi și populare, mai mult decât a oricărui alt poet de până la el și de după el. Limba lui Eminescu manifestă o bogăție și în ceea ce privește abaterile, interpretează lingvistul, căci poetul își asumă libertatea de a supune limba unei transformări, imprimându-i specificitate poetică: „Era de așteptat ca scriitorul cu limba cea mai variată să aibă și cele mai multe abateri de la regulile morfologice și sintactice ale limbii noastre" (*ibidem*: 192), însă în poezie „abaterile apar legitime" (*ibidem*: 193). Pe de altă parte, ca tendință de înnoire a limbajului poetic, Ivănescu ia în discuție poezia lui Arghezi, unde nu doar termenii care expimă fumosul se constituie în material estetic al poeziei, ci și cei care exprimă urâtul, aceștia având rolul de a îmbogăți expresia poetică: „poetul a observat că și termenii care sună oarecum rău [pentru că sunt vulgari, ineleganți sau duri, deci nepotriviți cu sentimentul exprimat, n.a.] pot fi întrebuințați în poezia lirică, fără a strica impresia de gravitate pe care o exprimă poezia" (*ibidem*: 161).

În temeiul principiului estetic, limbajul poetic cunoaște la G. Ivănescu o dublă distincție: este limbaj figurat căci prin folosirea figurilor de stil „sensul însuși al cuvântului trebuie considerat ca artă" (Ivănescu 2000: 16) și este limbaj nefigurat, care constă în folosirea unor cuvinte cu întrebuințare rară, sinonime ale cuvintelor evitate de autor tocmai pentru a le scoate din banal, „cuvintele rare, poetice, devenind artă nu prin sensul faptelor de limbă considerate ca poetice, ci prin semnele asociate acestor sensuri" (*ibidem*). Este subliniat aici rolul limbii poetice de a resubstanțializa limba uzuală conferindu-i valoare artistică, funcția poetică a unui cuvânt fiind stabilită prin opoziție cu alte elemente ale sistemului limbii.

G. Ivănescu își concentrează analiza asupra celui de al doilea, limbajul poetic nefigurat, făcând distincția între termeni uzuali și termeni poetici, prin raportare la procesul formării limbii române artistice, deoarece consideră că limbajul poetic figurat este singurul pe care l-au avut în vedere cercetătorii români, iar limbajul

nefigurat a fost aproape neglijat, fiind asociat mai ales arhaismelor și termenilor populari. De aceea, definirea limbajului poetic trebuie raportată, în viziunea lingvistului, la perspectiva diacronică a limbii, căci, în dinamica limbii, norma lingvistică nu este imuabilă. În acest sens, atunci când un termen arhaic este înlocuit în limba curentă de un neologism, termenul arhaic capătă valoare poetică, pe care nu o avea în calitate de termen uzual. De exemplu, *slovă* față de *literă*, *stih* față de *vers*, *fire* față de *natură*, *ființă* față de *lume* etc., în care primul termen poartă încărcătură poetică, iar neologismul devine termen uzual. Valoarea poetică, estetică, a limbii vechi, spune Ivănescu, e percepută de noi, modernii, căci pentru cei care o vorbeau nu avea aceste virtuți (Ivănescu 1989: 169). În alte cazuri, neologismul devine termen poetic, iar termenul mai vechi din limbă rămâne termen uzual. Funcția poetică a unor neologisme precum *auroră*, *divin*, *fantasmă*, *laur* etc., cu echivalentul în limbajul obișnuit *zori*, *dumnezeesc*, *închipuire*, *dafin*, este dată de aspectul fonetic foarte armonios al unora dintre acestea, dar totodată și de sensul lor care se referă la realități poetice frumoase (*ibidem*: 170). În fapt, se afirmă aici principiile care definesc limbajul poetic: principiul estetic și principiul eufonic. Selectarea preponderentă a unor termeni literari, arhaici, regionali în procesul constituirii semnificației poetice se face și în funcție de capacitățile lor expresive, devenind revelatorii în stabilirea specificității limbajului poetic și, implicit, a așezării acestuia în diacronia limbii.

2. În dezvoltarea limbajului poetic se creează o tensiune între norma limbii literare și norma, dacă o putem numi așa, limbii poetice. Născându-se din limba națională, fiind astfel un aspect al acesteia, limba literaturii artistice și, implicit, a limbajului poetic, este, spune Ivănescu, „cu mult mai bogată decât limba literară sau decât limba națională (comună), cuprinzând în ea și elemente care nu constituie norma limbii literare" (*ibidem*: 155). G. Ivănescu abordează problema abaterilor de la norma literară, făcând distincție între limbajul poeziei și limbajul prozei sau limbajul de caracterizare, cum îl numește lingvistul. Definirea limbajului poetic se face prin raportare la limbajul obișnuit, ca unul aflat în antiteză cu acesta, iar abaterile de la normă devin în limbajul poetic forma estetică „cea mai înaltă a măiestriei vorbirii, ca limbaj-artă" (Ivănescu 2000: 17), astfel că „limbajul poetic nu se găsește în afara normelor limbii literare; dacă el a fost în această situație la originea sa, el se integrează între normele limbii literare, ca forma estetică a acesteia, ca forma care se opune acelei părți a limbii literare care exprimă ideile" (*ibidem*). În acest sens, devierea, așa cum afirmă G. Ivănescu, poate însoți limbajul de caracterizare care devine artă în momentul în care e folosit de scriitori cu scopuri realiste, limbajul artistic – reflectare a limbajului din societate ca limbaj al personajelor – descriind o categorie socială, o epocă etc., pe când „limbajul poetic e artă prin el însuși și apare ca limbaj al autorului" (*ibidem*: 15); aceste elemente de limbă devin „un bun al poeților", deoarece în limba lor „se găsesc asemenea fapte de limbă care sunt specifice numai poeziei" (Ivănescu 1989: 159).

Ideea este centrală în concepția lui Dumitru Irimia care, luând în discuție problema devierii, definește limbajul poetic, nu ca deviere de la sistemul limbii, ci

BDD-A1189 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:57:54 UTC)

ca limbaj aflat în opoziție cu acesta, în sensul în care „*cunoașterea lingvistică* devine *cunoaștere poetică*, odată cu dezvoltarea autonomă a limbajului poetic" (Irimia 1999: 49, Irimia 1986: 16–17). Creându-și un plan semantic cu existență autonomă, guvernat de legi proprii, limbajul poetic cunoaște un grad maxim de absolutizare, iar „absolutizarea lumii semantice a textului poetic stă în legătură cu suspendarea incompatibilităților semantice descrise de funcția referențial-reprezentativă a limbii" (Irimia 1999: 44). Înscrisă în această perspectivă, în limbajul poetic norma lingvistică nu mai funcționează ca modelator sau ca filtrant, ci ca termen de mediere și potențare a vorbirii (*ibidem*), în condițiile în care se manifestă libertatea absolută a creatorului de artă de a întemeia o lume specifică în interiorul sistemului limbii. Deci sistemul limbii generează o variantă autonomă, limbajul poetic, care presupune un nou sistem semiotic în care semnele lingvistice s-au convertit în semne poetice, coexistând cu un sistem stilistic propriu (Irimia 1986: 21). Limbajul poetic, întemeiat pe principiul metaforic, presupune așadar, în viziunea acestui lingvist, anularea lecturii lingvistice a textului poetic și reinstituirea unei alte lecturi, lectura artistică eliberând actul poetic de orice constrângeri ale referențialității extralingvistice.

3. Spre deosebire de comunicarea lingvistică unde există intenția de adevăr, lectura poeziei presupune intrarea într-o lume întemeiată pe principiul fanteziei și, totodată, acceptarea adevărului pe care îl propune această lume. Astfel, poezia, ca și basmul, de altfel, își creează o lume specifică în care referința la lumea extraverbală este zero. În acest sens, afirmă Dumitru Irimia, „funcția poetică absolutizează raportul text–mesaj, ceea ce determină eliberarea textului de referentul extraverbal preexistent și constituirea unui referent propriu, lumea semantică, rezultat al acțiunii principiului creativității estetice" (Irimia 1999: 44). Prin urmare, dimensiunea semantică a textului poetic nu se mai întemeiază pe raportul cu referentul, așa cum se întâmplă în comunicarea curentă, ci își are originea în dimensiunea sintactică, dezvoltând un referent intern, care este lumea semantică de tip poetic (*ibidem*: 61).

Orice sistem poetic ocupă într-un anumit context literar o poziție unică în raport cu locul pe care îl ocupă în plan paradigmatic; chiar dacă vine cu un fascicul de virtualități semantice ca semn poetic generic, în poem se actualizează o singură variantă semnificativă. Imposibilitatea asocierii unui semnificat secund pentru constituirea aceleiași semnificații minimale face limbajul poetic intraductibil în mod absolut (*ibidem*: 178). Deoarece semnificația semnului poetic nu poate fi reconstituită decât prin participarea activă a protagoniștilor comunicării, nu există semne lingvistice care pot fi artistice anterior elaborării enunțului. Există numai virtualități care, doar în temeiul principiului metaforic prin care își actualizează imaginarul latent, se înscriu în mod real într-un proces de comunicare și cunoaștere estetică (*ibidem*: 181).

4. O altă problemă pe care o abordăm este aceea care privește caracterul individual/colectiv al limbajului poetic, luat în discuție de G. Ivănescu. Acesta consideră, așa cum am arătat mai sus, că limbajul poetic este artă și apare ca limbaj al autorului: „Mulți cred că limbajul poetic ar fi strict individual, adică s-ar găsi în

afara normelor limbii literare sau ale dialectului. [...] Nu tăgăduim că [...] orice mare poet este creatorul unor fapte de limbă poetice inexistente până la el. Dar limbajul poetic, chiar cel figurat, este în mare parte ceva colectiv, este un aspect special al unei limbi oarecare" (Ivănescu 2000: 16). Înțelegem că limbajul poetic ia naștere în interiorul unei limbi, iar în procesul de recreare/resemantizare poetică, poetul își asumă rolul de creator absolut, asigurându-i limbajului poetic caracterul individual. Însă, faptul că în utilizarea artistică a limbii se păstrează trăsăturile acelei limbi sau că la scriitori se întâlnesc elemente comune de limbă îi conferă limbajului poetic un caracter colectiv. „Limbajul poetic de ambele categorii [figurat și nefigurat, n.n.] – interpretează lingvistul – trebuie conceput ca o sumă de virtualități actualizate sau încă nu de către diferiți scriitori, virtualități actualizate numai în parte de către un scriitor. Din dozajul deosebit al acestor virtualități actualizate se naște în parte stilul individual al fiecărui scriitor", dar „stilul unui scriitor poate semăna mai mult sau mai puțin cu al altuia și deci și stilul poate fi ceva colectiv" (Ivănescu 1989: 160, n.). Limbajul poetic este, așadar, în viziunea lui G. Ivănescu, o ipostază individuală a eului creator, manifestată prin construirea unor fapte de limbă inexistente până la el, actualizând virtualități semantice care preexistă în limbă în stare latentă, dar cunoaște și o componentă colectivă, prin faptul că este un aspect al limbii comune.

Pe de altă parte, Dumitru Irimia consideră limbajul poetic ca fiind strict individual, în măsura în care se construiește ca variantă autonomă a sistemului limbii, creându-și o lume specifică situată în opoziție cu norma lingvistică. Astfel, limbajul poetic actualizează limba-sistem într-o variantă personalizată, dimensiunea stilistică a textului, fixându-și identitatea specifică într-un stil individual (Irimia 1999: 67). În raportul pe care-l instituie cu limba comună în interiorul căreia se dezvoltă, „limbajul poetic «părăsește» sistemul lingvistic – purtându-l, oricât ar părea de paradoxal, în același timp cu sine – spre a pătrunde în sistemul artelor; el își configurează astfel specificul, în opoziție cu limba literară comună" (Irimia 1979: 10), dobândind o identitate proprie. „Dezvoltându-se în interiorul sistemului lingvistic, consideră Dumitru Irimia, limbajul poetic «ignoră» norma în mod deliberat; o încalcă în ființarea ei în timp, în esența ei supradialectală, în limitarea libertăților din perspectiva individual – social" (Irimia 1979: 10), deoarece, în temeiul principiului creativității estetice, „funcția poetică absolutizează raportul text – mesaj" (Irimia 1999: 44). Mai precis, ignorarea deliberată a normei lingvistice din textul poetic corespunde facultății limbajului poetic de a dezmărgini granițele sistemului limbii, într-un grad maxim de libertate pe care și-l asumă creatorul, acela de a nu actualiza realități extraverbale deja „date": „Dacă pentru conștiința vorbitorului și a interlocutorului, semnul lingvistic preexistă procesului de comunicare, semnul poetic nu are o existență anterioară actului creației; el ia naștere numai prin negarea dialectică a semnului lingvistic. Anterior există numai posibilitatea și căile acestei negări" (Irimia 1979: 12). Astfel că, guvernat de principiul libertății și creativității estetice, limbajul poetic este la Dumitru Irimia limbaj autonom de semne, cu existență individuală proprie, care se opune sistemului limbii.

BDD-A1189 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:57:54 UTC)

Observând traseul pe care îl urmează limba în procesul devenirii sale ca limbă poetică, cele două viziuni analizate se intersectează: ambii lingviști așază poezia într-un spațiu privilegiat al sistemului de semne al limbii, în condițiile în care limbajul poetic actualizează toate virtualitățile semantice existente, în stare latentă, în limba comună, în temeiul principiului creativității și expresivității artistice.

BIBLIOGRAFIE

Irimia 1999 = Dumitru Irimia, *Introducere în stilistică*, Iași, Editura Polirom.
Irimia 1979 = Dumitru Irimia, *Limbajul poetic eminescian*, Iași, Editura Junimea.
Irimia 1986 = Dumitru Irimia, *Structura stilistică a limbii române contemporane*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
Ivănescu 2000 = G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, ediția a II-a, îngrijirea ediției, indice de autori și indice de cuvinte de Mihaela Paraschiv, Iași, Editura Junimea.
Ivănescu 1989 = G. Ivănescu, *Studii de istoria limbii române literare*, ediție îngrijită și postfață de Al. Andriescu, Iași, Editura Junimea.

POETIC LANGUAGE AT G. IVĂNESCU AND DUMITRU IRIMIA

ABSTRACT

The article deepens the problem of poetic language of two great linguists in Iasi, G. Ivănescu and Dumitru Irimia, starting from the principles which generate the good functioning of poetic language. It arises from three sources of language: old language, folk language and neologisms. But poetic value is given by the rare, unusual use of forms and words belonging to these types of language that update a number of possible meanings, governed by aesthetic function that legitimizes poetic language.

The approach aims at highlighting some aspects which postulates poetic language. (1) Ivănescu stresses that the basis of any theory about poets' style should start with classical stylistics, language grouping into three categories: high and solemn style that characterizes poetry, ordinary or normal style, common and vulgar style or ironic, satirical. (2) It is language in opposition to the common language and deviations from the norm in poetic language become, in poetic language, the highest form of aesthetic mastery of speech, known as art-language (Ivănescu), in a transformation process in which linguistic knowledge becomes poetic knowledge, at the same time with autonomous development of poetic language (Irimia). (3) The poetic language is self-referential (Irimia) in the sense that the poetic text sets itself free from the extraverbal referent, building their own referent: the semantics world, (4) for the purposes of character developemant individual/collective the poetic language.

Keywords: *poetic language, aesthetic function, deviation, self-referentiality, stylistics, literary norm.*

MODELUL DE ANALIZĂ MORFOSINTACTICĂ PENTRU LIMBA ROMÂNĂ LA G. IVĂNESCU

ELENA TAMBA*

În domeniul studierii limbii române lingvistul ieșean G. Ivănescu elaborează un model de analiză morfosintactică, bazat pe raportarea la conținut, plecând, asemenea lui Noam Chomsky mai târziu, mai ales, de la gândire. Prima lucrare – de altfel, una fundamentală – în care G. Ivănescu tratează acest subiect este *Cursul de sintaxa limbii române moderne*, predat la Universitatea din Iași în perioada 1947–1949 (și reeditat de Oana Popârda în anul 2004), fapt care a facilitat accesul la această importantă operă pentru domeniul morfologiei și al sintaxei limbii române.

Volumul trasează direcțiile esențiale stabilite de Ivănescu în teoria gramaticală a limbii române, gândită ca fiind una preponderent logicistă. Mai întâi, plecând de la ideea omniprezenței semnificației, G. Ivănescu proiectează studiul lingvistic în mod extensiv, până la a face din acesta o adevărată teorie a cunoașterii (vezi *Prefața* la volumul menționat, semnată de Oana Popârda).

Demersul științific propus de Ivănescu pornește de la investigarea critică a doctrinelor lingvistice vechi și moderne (Humboldt, Wundt, Portig, Ries, Saussure, Meillet ș.a.), stabilind filiațiile, indicând punctele tari și punctele slabe ale ideilor respective, contextualizând, așadar, și stabilind modelele de analiză potrivite pentru română. Autorul adună, astfel, argumente în sprijinul propriei sale concepții, potrivit căreia în limbă factorul logic coexistă cu cel psihologic. Bazându-se pe această premisă, o analiză judicioasă a sintaxei trebuie să aibă în vedere analiza gândirii și totodată a spiritului (sentiment, intuiție). Astfel, sub aspectul ei sintactic, limba română este analizată de autor prin prisma antropologismului lingvistic, așadar din perspectivă psihologică și socioculturală, în special.

În concordanță cu perspectiva largă, integratoare a savantului ieșean, faptele sintactice sunt abordate din punct de vedere logic, psihologic, ontologic, semantic și pragmatic, într-un demers interdisciplinar. Legătura indisolubilă între sintaxă, logică și psihologie, grefată pe ideea saussuriană de sistem, conduce, în lucrarea lui G. Ivănescu, la o simbioză între structural și funcțional, lingvistul oferind modele

* Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide", Iași, str. Th. Codrescu, nr. 2.

ALIL, t. LIII, 2013, București, p. 377–382

BDD-A1189 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:57:54 UTC)